

De kracht van het gebed

Spreker: Rudolf Steiner
Locatie en datum: Berlijn, 17 februari 1910
Vertaler: Marie Veldhuyzen
Uitgeverij: Christofoor Zeist, 1983
Oorspronkelijke titel: Das Wesen das Gebetes

In de voordracht 'Wat is mystiek?' was er sprake van die bijzondere vorm van mystieke contemplatie, die in de middeleeuwen, in de tijd van Meester Ekkehard tot Angelus Silesius is opgekomen.*¹ Karakteristiek voor deze bijzondere vorm van mystieke contemplatie is, dat de mysticus tracht, vrij en onafhankelijk te worden van alle ervaringen die door de wereld buiten ons in ons worden opgewekt, en dat hij tracht door te dringen tot *die* gewaarwording, tot *die* ervaring die hem toont: ook als alles, wat uit de gewone dagelijkse gebeurtenissen voortkomt, uit onze ziel wordt uitgewist en de ziel zich om zo te zeggen in zichzelf terugtrekt, dan blijft er toch binnen in die menselijke ziel een eigen wereld bestaan, een wereld die er weliswaar altijd is, die alleen overschaduwd wordt door de anders zo sterk en machtig op de mens inwerkende uiterlijke belevenissen, en zij lijkt ons dan aanvankelijk een zwak licht; zo'n zwak licht, dat waarschijnlijk veel mensen er helemaal geen acht op slaan. Daarom noemt de mysticus deze innerlijke zielewereld aanvankelijk het 'vonkje'. Maar hij is zich bewust, dat dit onbeduidende vonkje van zijn ziele-ervaringen aangewakkerd kan worden tot een machtige vlam die dan de bronnen en diepten van het bestaan verlicht; met andere woorden: die de mens op de weg in de eigen ziel leidt naar een weten omtrent zijn oorsprong, wat men eigenlijk wel 'kennis van God' kan noemen.

Verder werd er in die voordracht op gewezen, hoe de mystici uit de middeleeuwen er om te beginnen van uitgingen, dat dit vonkje om zo te zeggen vanzelf - zoals het nu eenmaal is - groter moet worden. Daartegenover werd aangetoond, hoe dat wat men tegenwoordig 'geesteswetenschap' noemt, uit is op ontwikkeling, op bewuste en van de wil van de mens afhankelijke ontwikkeling van deze innerlijke zielekrachten, en opstijgt tot hogere vormen van kennis, die wij imaginatieve, inspiratieve en intuïtieve kennis hebben genoemd. Zo werd die middeleeuwse mystieke contemplatie voor ons het uitgangspunt voor het ware, hogere geestelijk onderzoek, dat de Geest aanvankelijk wel door ontwikkeling van het innerlijk zoekt, maar dat juist door de manier waarop het eigen wegen gaat, boven dit innerlijk uitgeleid wordt, en wel tot datgene, wat als bronnen en diepten van het bestaan ten grondslag ligt aan alle verschijnselen en feiten met inbegrip van onze ziel. Zo leek

ons die mystiek van de middeleeuwen een soort eerste stadium van het echte occultisme. En wie het zintuig heeft om zich in de innigheid van een Meester Ekkehard te verdiepen, wie het zintuig heeft, te onderkennen welk een onmetelijke kracht van spiritueel inzicht Johannes Tauler aan die mystieke contemplatie te danken heeft; wie een zintuig heeft om te zien, hoe diep later Valentin Weigel of Jakob Böhme in de geheimen van het bestaan werden binnengeleid door alles wat zij uit zulke mystieke contemplatie konden putten (al gingen zij weliswaar verder); wie een zintuig heeft om te begrijpen, wat iemand als Angelus Silesius juist door een dergelijke mystieke contemplatie is geworden, hoe hij niet alleen met helder inzicht de grote wetten van de geestelijke wereldorde kon schouwen, maar wat deze Angelus Silesius ook aan meeslepende, warme schoonheid heeft voortgebracht wat betreft zijn uitspraken die hij over de wereldgeheimen kon doen: wie dit alles onderkent zal kunnen beseffen, welk een kracht aan verinnerlijking van de menselijke natuur in deze middeleeuwse mystiek ligt, en welk een enorme hulp diegene uit deze mystiek kan putten, die zelf de weg van het geestelijk onderzoek wil gaan. Zo lijkt ons - juist die voordracht in aanmerking genomen - de middeleeuwse mystiek de grote, machtig mooie leerschool voor het geestelijk onderzoek te zijn. En hoe zou dat ook anders kunnen zijn? Wil de occultist soms iets anders, dan dat vonkje, waarover de mystici spraken, door zijn eigen innerlijke krachten tot ontplooiing brengen? Hij onderscheidt zich van de mystici alleen dáárdoor, dat zij geloofden, zich in alle zielerust aan dat kleine glimmende vonkje te kunnen overgeven opdat het vanzelf steeds helderder zou gaan branden en lichten; terwijl de occultist zich ervan bewust is, dat de mens gebruik moet maken van de gaven en de krachten die de wijsheid der wereld aan zijn wil heeft gegeven om dat vonkje groter te doen worden.

Als de mystieke contemplatie op deze manier een goede voorbereiding is en in alle opzichten naar de geesteswetenschap wijst, dan mogen wij van de andere kant ook zeggen: Een voorbereiding vóór, een eerste stadium ván die mystieke contemplatie, zoals die in de middeleeuwen bekend is geworden, is *die* werkzaamheid van de ziel waarmee wij ons vandaag wat meer in details willen bezighouden, en die men in de ware zin het gebed kan noemen. En men zou kunnen zeggen: Zoals de mysticus tot zijn contemplatie kan komen doordat hij op een bepaalde manier - misschien onbewust, maar tóch - aan zijn ziel heeft gewerkt, doordat hij al een bepaalde stemming voor die mystieke contemplatie meebrengt, zo zal degene die naar die mystieke contemplatie toe wil werken, die wegen wil gaan die tenslotte in de mystieke contemplatie uitmonden, een eerste stadium kunnen vinden in het echte gebed.

Nu is echter door de ontwikkeling in de laatste eeuwen op geestelijk gebied, het wezen van het gebed op velerlei manieren door sommige geestelijke stromingen miskend. Daarom zal het in onze tijd niet makkelijk zijn, tot het ware wezen van het gebed door te dringen. Als wij bedenken, dat met de gehele geestelijke ontwikkeling van de laatste eeuwen iets gepaard ging, dat men een opkomen vooral van

egoïstische geestesstromingen zou kunnen noemen, van geestesstromingen die brede kringen in hun greep kregen, dan zal het niet verwonderen, dat juist het gebed mede betrokken werd in de egoïstische wensen, in de egoïstische begeerten van de mensen. En men kan wel zeggen: Men kan het gebed nauwelijks door iets anders méér misverstaan, dan door het te vervullen met de een of andere vorm van egoïsme. In deze voordracht wil ik trachten, het gebed geheel onafhankelijk van enige partij- of andere richting, geheel van geesteswetenschappelijk gezichtspunt uit te onderzoeken.

Als men het gebed wil leren kennen - dit moge tot voorlopig begrip dienen - dan zou men kunnen zeggen: Zoals de mysticus ervan uitgaat dat hij in zijn ziel wel een klein vonkje zal vinden dat dan verder kan gloeien en branden door zijn mystieke contemplatie, zo wil degene die *bidt* juist dat vonkje, dat eigen zieleleven eerst ópwekken. En de werkzaamheid van het gebed, uit welke overwegingen het ook mag optreden, blijkt juist daardoor, dat het de ziel opwekt, dat vonkje van de mysticus langzamerhand weer te vinden als het er is en, weliswaar verborgen, in de ziel glimt, óf zelf te maken dát het gaat lichten. Maar als wij de behoefte aan het gebed, het wezen van het gebed willen bestuderen, dan moeten wij ingaan op iets karakteristieks van de menselijke ziel in al haar diepten, waarover wij in één der vorige voordrachten zeiden, dat daarop het gezegde van de oude Griekse wijsgeer Heraclitus zo goed van toepassing is: Gij kunt de grenzen van de ziel nimmer doorgronden, al zoudt gij alle straten aflopen; zó groot is dat wat zij met haar geheimen omsluit.*2 En ook al is degene die bidt vooreerst alleen op zoek naar de geheimen van de ziel, men kan toch wel zeggen: door die heel intieme stemmingen die door het gebed opgewekt kunnen worden gaat zelfs de meest naïeve mens iets bevroeden van de oneindige diepten van het zieleleven. Wij moeten die ziel, zoals zij in ons leeft en ons door dat leven vooruit brengt, in haar ontwikkeling eens op de volgende manier trachten te doorgronden:

Wij moeten ons duidelijk voorstellen, dat de ziel die zich levenskrachtig ontwikkelt, niet alleen maar eenvoudig uit het verleden komt en naar de toekomst voortschrijdt, maar in elk ogenblik van haar tegenwoordige leven iets van het verleden in zich draagt - en in zeker opzicht zelfs iets van de toekomst. Tot in het ogenblik dat wij het heden noemen reiken, met name voor het zieleleven, de werkingen uit het verleden èn de werkingen die als het ware uit de toekomst op ons toesnellen. Voor degene die het zieleleven dieper kan doorgronden kan het lijken, alsof voortdurend twee stromen elkaar in de mensenziel ontmoeten: een stroom die uit het verleden naar boven komt, maar ook een stroom die ons vanuit de toekomst tegemoet komt. Mogelijk, dat men het voor andere gebieden van het leven aanvankelijk als dromerij of dweperij beschouwt, als men spreekt van een uit de toekomst toesnellen van de gebeurtenissen. Want het is heel makkelijk, maar wel triviaal, om te zeggen: wat in de toekomst gebeurt, *is* er nu eenmaal nog niet; daarom kunnen wij niet zeggen, dat dát wat morgen gebeuren zal, 'op ons toesnelt', terwijl wij heel

goed kunnen zeggen: de werkingen van wat in het verleden gebeurd is, reiken tot in het heden. - Het is natuurlijk heel makkelijk, voor het laatste de ene motivering na de andere te vinden. Want wie zou willen ontkennen, dat ons leven van vandaag het resultaat is van ons leven van gisteren? Wie zou willen ontkennen, dat wij vandaag onder invloed van onze vlijt of onze traagheid van gisteren of eergisteren staan? Dat het verleden in ons zieleven binnendringt, zal niemand willen loochenen. Maar evenmin zou men de realiteit van het toekomstige moeten loochenen, als wij toch in de ziel zelf de werkelijkheid zien van zo'n binnenkomen van de gebeurtenissen van de toekomst, voordat ze er zijn. Of bestaat er soms niet zoiets als angst voor iets dat wij morgen verwachten, of vrees voor het een of ander dat morgen kan gebeuren? Is dat dan niet zoiets als een voelen, een gewaarworden dat wij een, zij het ons nog onbekende, toekomst tegemoet zenden? Elk ogenblik dat de ziel bevreesd of bang is, bewijst zij door de realiteit van haar gevoelens en gewaarwordingen, dat zij niet alleen rekening houdt met de werkingen van het verleden, maar dat zij in zichzelf heel reëel rekening houdt met wat vanuit de toekomst op haar toesnelt. Dit zijn zo maar enkele aanduidingen. Wie het zieleven volledig wil peilen, zal onnoemelijk veel vinden, dat misschien in tegenspraak is met de abstracties van het verstand, die beweren: Het toekomstige *is* er nog niet en daarom kan het nog niet van invloed zijn! - maar dat zich in zijn levende realiteit toont als wij naar het directe zieleven kijken.

In onze ziel komen twee stromen, uit het verleden en uit de toekomst, als het ware samen, en vormen daar - wie zou het willen ontkennen als hij zichzelf observeert? - zoiets als een draaikolk, precies als bij het samenvloeien van twee stromen in de natuur. Als wij nu nauwkeuriger beschouwen, wat uit het verleden in onze ziel binnenkomt, dan moeten wij zeggen: Onze ziel heeft zich ontwikkeld onder de indruk van wat wij in het verleden hebben beleefd. Naarmate wij gebruik gemaakt hebben van de ervaringen in het verleden, zo zijn wij nu, en wij dragen de erfenis van onze handelingen, van ons voelen en denken uit het verleden in onze ziel. Wij zijn zo, als wij geworden zijn. Als wij van ons tegenwoordige standpunt willen terugzien op hetgeen wij vroeger hebben beleefd, met name terugzien op die ervaringen waarbij wij zelf deel hadden aan het tot stand komen en het profijt ervan voor onze ziel, als wij dus de herinnering naar het verleden laten dwalen, dan zullen wij heel vaak, wanneer wij tot onszelf inkeren, ook tot een oordeel over onszelf komen en wij zullen dan bij onszelf zeggen: Nu zijn we zo; en zoals we nu zijn, kunnen we tegen veel wat zich in ons verleden door ons eigen toedoen heeft afgespeeld, geen 'ja' zeggen; wij hebben geleerd, het nu met veel niet eens te zijn en ons misschien over menige daad uit het verleden te schamen. Als wij zo ons heden aan ons verleden aanknopen, dan zal ons een gevoel bekruipe van wat wij zó kunnen aanduiden: O, er is iets in ons dat oneindig veel rijker, van oneindig veel meer betekenis is, dan dat wat wij door onze wil, door ons bewustzijn, door onze persoonlijke krachten van onszelf hebben gemaakt! Want als er in onszelf niet iets was dat uitgaat boven hetgeen wij van onszelf gemaakt hebben, dan zouden wij onszelf ook niet kunnen

laken, wij zouden ook niet tot bewustzijn van onszelf kunnen komen. Wij moeten zeggen: Er leeft in ons iets dat groter is dan wat wij tot nog toe voor onszelf ten volle benut hebben! Als wij zo'n oordeel tot een gevoel laten worden, dan zullen wij alles, wat wij aan bekends in onze handelingen en ervaringen uit het verleden vinden, bezien; wat duidelijk voor ons kan liggen - zo duidelijk als de herinnering dat nu eenmaal mogelijk maakt -, en wij zullen dit duidelijke, dit zichtbare kunnen vergelijken met iets in ons dat groter is dan het zichtbare, met iets in de ziel dat naar buiten wil komen, dat ons leert ons boven onszelf te plaatsen en onszelf te beoordelen van ons huidige standpunt uit. Kortom, wij zullen iets *in* ons vermoeden dat boven onszelf uitsteekt, als wij *die* stroom beschouwen die uit het verleden in de ziel binnenstroomt. En dit vage gevoel van iets groters in onszelf is in feite het eerste oplichten van een innerlijk godsbesef in de ziel; een gevoel dat er in onszelf iets leeft, dat groter is dan alles wat vooreerst aan onze willekeur is overgelaten, en dat maakt, dat het godsbesef in ons ontwaakt, dat wij zien op iets dat ons boven ons eng begrensde *ik* uit brengt naar een geestelijk en goddelijk *ik*. Zo spreekt een beschouwing van het verleden die tot een gevoel, tot beleven is geworden.

Hoe komt nu dat wat wij het binnenvloeien van de toekomststroom in de ziel noemen, tot uiting als wij het tot een gevoel, tot beleven laten worden?

Dat spreekt nog duidelijker, nog wezenlijker tot ons. Terwijl bij het terugzien op de gebeurtenissen in het verleden voor onze gewaarwording en ons gevoel een afkeurend oordeel, zoiets als berouw, mogelijk ook schaamte opkomt, zo staan van meet af aan tegenover de toekomst gewaarwordingen en gevoelens van angst en vrees, van hoop, van vreugde. Maar tegenover deze gevoelens is aanvankelijk voor de mens de stroom van de gebeurtenissen zelf nog niet aanwezig; hij doorziet die nog niet. Hij kan hier zelfs eerder dan in het eerste geval het begrip, het idee tot een gevoel laten worden. Want dat doet de ziel zelf. Omdat zij ons tegenover de toekomst slechts de gevoelens van de werkelijkheid geeft, zijn onze gevoelens en gewaarwordingen van de toekomst aanwezig als iets dat uit een onbekende stroom wordt geboren; uit een stroom, waarvan wij weten: hij kan *zó* of *ánders* op ons werken, hij kan ons dit of dat toebedélen. Als wij nu datgene wat uit de donkere schoot van de toekomst met grote zekerheid op ons af komt, in het juiste gevoel omzetten, en als wij voelen hoe het in onze ziel binnenstroomt, en hoe onze gevoelswereld zich daartegenover plaatst, dan voelen wij hoe onze ziel telkens opnieuw ontvlamt aan de wederwaardigheden die uit de toekomst op ons af komen. Hier voelen wij pas goed, hoe onze ziel rijker, groter kan worden dan zij is; wij voelen onze ziel al in het heden zo, dat zij stellig in de toekomst een oneindig veel rijkere en grotere inhoud in zich zal bergen. Wij voelen ons nu al verwant met wat ons uit de toekomst tegemoet komt, wij móeten ons daar verwant mee voelen. Wij moeten voelen, dat onze ziel opgewassen is tegen die grote inhoud die de toekomst haar nog kan geven.

Als wij zo beschouwen, hoe het verleden en de toekomst in het heden binnenstromen, dan merken wij hoe het zieleleven tastend boven zichzelf uitgroeit. Als de

ziel, terugziend op het verleden, dat hoogst belangrijke gewaarwordt dat in haar binnendringt en waartegen zij niet opgewassen is, dan zullen wij kunnen begrijpen dat zij een bepaalde stemming, een fundamenteel gevoel kan ontwikkelen tegenover datgene, wat zo als resultaat van het verleden naar boven komt. Als de ziel op deze wijze – zij het nu door een oordeel of in berouw en schaamte over zichzelf – dat machtige met de stroom van het verleden in zichzelf voelt binnenstromen, dan ontstaat wat men zou kunnen noemen: de stille eerbied ten opzichte van het goddelijke, dat ons uit het verleden aanziet. En deze eerbied voor het goddelijke dat ons vanuit het verleden aanziet, waarvan wij kunnen aanvoelen dat het iets is dat ons beïnvloedt, maar waartegen wij met ons bewustzijn niet opgewassen zijn, dát doet die éne gebedsstemming ontstaan - want er zijn twee gebedsstemmingen -; namelijk *die* gebedsstemming die tot devotie, tot verbinding met de godheid leidt. Wat kan de ziel willen, als zij zich stil en intiem overgeeft aan deze gewaarwordingen en gevoelens tegenover zulk een verleden? Zij zal kunnen willen, dat het machtige dat zij onbenut heeft gelaten, dat zij niet met haar ik heeft doordrongen, haar bewust wordt. De ziel zal bij zichzelf kunnen zeggen: Als dit grootse in mij zou leven, dan zou ik nu ánders zijn; het heeft niet in mij geleefd, ik was het mij niet bewust. Het goddelijke dat ik bevroed, was niet iets dat deel uitmaakte van mijn innerlijk leven; daarom heb ik mij niet zo ontwikkeld dat ik nu volmondig 'ja' tegen mijzelf kan zeggen. - Als deze gevoelens in de ziel wonen, komt zij in een stemming die haar bij zichzelf doet zeggen: Hoe kan ik deze ziel vervullen met dat wat weliswaar in al mijn handelingen en wederwaardigheden heeft geleefd, maar wat ik niet kende? Hoe kan ik dat onbekende, dat, waarvan mijn ik zich niet bewust was in mijn ziel laten komen? Als een dergelijke stemming in de ziel opkomt, zij het door een gevoel, door een woord of een gedachte, dan is dat het gebed met betrekking tot het verleden. Dan trachten wij langs één weg het goddelijke eerbiedig te benaderen .

Tegenover datgene, wat wij zó konden karakteriseren, dat het uit de stroom van de onbekende toekomst het goddelijke voor ons doet oplichten, dáártegenover is er een andere stemming. En als wij die willen vergelijken met de stemming die wij zojuist karakteriseerden, dan vragen wij ons opnieuw af: Wat voert ons tot de gebedsstemming met betrekking tot het verleden? Dat wij onvolmaakt gebleven zijn, ondanks het feit dat wij kunnen aanvoelen dat iets goddelijks zijn licht in ons doet schijnen, dat wij niet álle gaven, niet álle krachten hebben ontwikkeld die uit dit goddelijke kunnen voortvloeien; onze onvolmaaktheden, dat wat ons nietiger maakt dan het goddelijke dat zijn licht in ons doet schijnen: dát brengt ons tot de gebedsstemming met betrekking tot het verleden. Wat doet ons nu vanuit de toekomst op een soortgelijke wijze onvolmaakt zijn? Wat belemmert vanuit de toekomst onze ontwikkeling, ons opstijgen naar de geest?

Wij behoeven er slechts aan te denken, dat juist die gevoelens en gewaarwordingen die wij al noemden aan ons zieleleven knagen: angst en vrees voor het onbekende van de toekomst. Maar bestaat er iets, dat als een kracht van zekerheid

tegenover de toekomst in de ziel kan binnenstromen? - Ja, dat bestaat. Maar het zal alleen op de juiste wijze in de ziel werken, als het als gebedsstemming optreedt. En dát is wat men kan noemen: het gevoel van berusting tegenover dat wat uit de donkere schoot van de toekomst in onze ziel binnenkomt. Laten wij elkaar hier niet verkeerd begrijpen. Wij zingen hier niet de lof van wat men van deze of gene zijde 'berusting' noemt, maar wij karakteriseren een heel bepaalde soort van berusting: gelijkmoedigheid ten opzichte van wat de toekomst ons kan brengen. Wie angstig en bevreesd kijkt naar wat de toekomst hem brengen kan, die belemmert zijn ontwikkeling, belemmert de vrije ontplooiing van zijn zielekrachten. Eigenlijk staat niets deze vrije ontplooiing van de zielekrachten zózeer in de weg, als de angst en de vrees voor het onbekende dat uit de stroom van de toekomst in de ziel binnenkomt. Wat de gelijkmoedigheid tegenover de toekomst geven kan, daarover kan eigenlijk alleen de ervaring oordelen. Wát is berusting ten opzichte van de gebeurtenissen van de toekomst?

In haar ideale vorm zou deze berusting *die* zielestemming zijn, die altijd bij zichzelf zou kunnen zeggen: Wát er ook komt, wát mij ook het volgende uur, de volgende ochtend mag brengen, ik kan er om te beginnen, als het mij volkomen onbekend is, door geen vrees of angst iets aan veranderen. Ik wacht het met volkomen innerlijke zielerust, in volkomen gemoedsrust af! De ervaring die het resultaat is van zo'n gelijkmoedigheid tegenover de gebeurtenissen van de toekomst, is van dien aard, dat degene die zo ontspannen, in volkomen gemoedsrust naar de toekomst toe kan leven en desondanks zijn energie, zijn wilskracht niet in het minst daaronder laat lijden, zijn zielekrachten heel intensief, op de meest vrije manier kan ontplooiën. Het is, alsof als het ware de ene belemmering na de andere van de ziel afvalt, als steeds méér de stemming over haar komt, die hier als 'berusting' tegenover de gebeurtenissen die uit de toekomst op ons toe komen, gekarakteriseerd is.

Deze gelijkmoedigheid kan de ziel niet door een machtspreuk in zich opwekken, niet door een uit het niets te voorschijn gehaalde willekeur. Deze gelijkmoedigheid is het resultaat van wat men de *twééde* gebedsstemming kan noemen, die gebedsstemming die zich richt tot de toekomst en haar van wijsheid doordrongen loop van de gebeurtenissen. Overgave aan wat men goddelijke wijsheid in de gebeurtenissen noemt; telkens weer de gedachte, het gevoel, de impulsen van het innerlijk leven in zichzelf opwekken, dat dátgene wat komen zal, móet gebeuren, en dat het, in welke richting dan ook, ten goede zal moeten werken: het oproepen van déze stemming in de ziel en het uitdrukking geven aan die stemming in woorden, gevoelens, in gedachten, dát is de tweede gebedsstemming: de stemming van het gebed in berusting.

Uit deze stemmingen moeten de impulsen geput worden voor dat wat men gebed noemt. Want de drijfveren zijn in de ziel zelf gegeven, en in feite ontstaat gebedsstemming in elke ziel die zich ook maar iets boven het directe heden verheft. Men zou kunnen zeggen: gebedsstemming is het opzien van de ziel uit het in de tijd

voorbijgaande heden naar het eeuwige, dat verleden, heden en toekomst omvat. Juist omdat voor de mens dit weg-zien en weg-leven uit het ogenblik van het heden zo noodzakelijk is, laat Goethe zijn Faust dat grote gewichtige woord tot Mefistofeles spreken:

Wanneer ik tot het ogenblik zal zeggen:
Gij zijt zo schoon! blijf nog een wijle staan!

dat wil zeggen: als ik ooit genoeg zou kunnen nemen met een leven enkel in het ogenblik -

Dan moogt ge mij in boeien leggen,
Dan wil ik graag te gronde gaan!

Men zou dus ook kunnen zeggen: Het is gebedsstemming, waar Faust om smeekt, om zich uit de kluisters van zijn metgezel, van Mefistofeles te bevrijden.

Gebedsstemming brengt ons dus aan de ene kant tot beschouwing van ons engbegrensde *ik* dat uit het verleden naar het heden heeft toegewerkt, en dat ons, als wij er naar kijken, heel duidelijk toont, hoe veel oneindig veel meer er in ons is dan wij ons ten nutte hebben gemaakt; en aan de andere kant leidt deze beschouwing ons naar de toekomst, en laat ons zien hoe er uit de onbekende schoot van de toekomst oneindig veel meer in het *ik* kan binnenstromen dan het *ik* in het heden reeds heeft kunnen opnemen. Tot één van beide stemmingen is elke gebedsstemming terug te brengen. Als wij de stemming van het gebed op deze wijze opvatten, en het gebed als uitdrukking van die stemming, dan zullen wij in het gebed zelf de kracht vinden die ons boven onszelf verheft. Want wat is het gebed, als het zó in ons opkomt, anders dan het opstralen van die kracht in ons, die hoger wil dan dat wat ons *ik* op een bepaald ogenblik was! En als het *ik* maar gepakt wordt door dit verder streven, dan leeft er al die kracht in, die ontwikkelingskracht is. Als wij uit het verleden leren: wij hebben meer in ons dan wij ons ten nutte hebben gemaakt! – dan is ons gebed een roep tot de Godheid: Wees Gij aanwezig, vervul ons met Uw tegenwoordigheid. Als wij in ons gevoel en in onze gewaarwording tot dit inzicht zijn gekomen, dan vloeit uit het gebed onze verdere ontwikkeling voort. En wij kunnen het gebed dan rekenen tot de krachten voor de ontwikkeling van ons eigen *ik*.

Net zo kunnen wij de gebedsstemming ten opzichte van de toekomst zien, als wij in angst en vrees leven voor wat de toekomst ons brengen kan. Want dan ontbreekt het ons aan die berusting, die uit het gebed stroomt dat wij naar de lotgevallen van onze toekomst opzenden, en waarvan wij zeiden: De wereldwijsheid heeft ze ons voorbeschikt. De overgave aan deze stemming van berusting bewerkt in ons iets anders dan wanneer wij angst en vrees uitzenden naar wat op ons af moet komen. Angst en vrees remmen onze ontwikkeling; door de golven van angst en vrees

wijzen wij af, wat vanuit de toekomst in onze ziel wil binnenkomen. Maar als wij er in gelijkmoedigheid naar toe leven, benaderen wij het met bevruchtende verwachting, zodat het in ons naar binnen kan komen. Daarom is die berusting, die ons schijnbaar klein maakt, een sterke kracht die ons de toekomst tegemoet draagt, zodat de toekomst de inhoud van de ziel verrijkt en onze ontwikkeling telkens op een hogere trap brengt.

Zo hebben we het gebed nu begrepen: hoe het een werkzame kracht in ons is. Daarom zien wij in het gebed een oorzaak die directe gevolgen heeft, en wel de verruiming en de ontwikkeling van ons *ik*. Wij behoeven dan helemaal niet op bijzondere uiterlijke werkingen te wachten, maar wij weten zeker: met het gebed hebben wij zelf iets in onze ziel gelegd, dat wij een verlichtende en verwarmende kracht kunnen noemen. Verlichtende kracht, omdat we de ziel vrijmaken tegenover dat wat uit de toekomst op ons toesnelt, en haar in staat stellen om op te nemen wat uit de donkere schoot van de toekomst over ons kan komen; verwarmende kracht, opdat wij kunnen zeggen: wij hebben weliswaar in het verleden verzuimd, het goddelijke volledig in ons *ik* tot ontwikkeling te brengen; maar nu hebben wij ons er in onze gewaarwordingen en gevoelens mee doordrongen, nu kan het in ons werkzaam zijn. De gebedsstemming die uit het gevoel voor het verleden over ons komt, brengt die innerlijke zielewarmte voort, waarvan allen weten te vertellen, die het gebed in zijn volle waarheid kunnen voelen. En de verlichtende werking wordt duidelijk bij degenen die het gevoel van berusting van het gebed kennen.

Als wij het wezen van het gebed zó beschouwen, zal het ons niet verwonderen, dat juist de grote mystici in de overgave aan het gebed de beste oefenschool vonden voor wat zij vervolgens in de mystieke contemplatie zochten. Zij voerden om zo te zeggen de stemming van hun ziel door het gebed eerst naar dat punt waar zij dan het gekarakteriseerde 'vonkje' konden laten opgloeien. Juist door het beschouwen van het verleden kan ons die diepe innigheid, die wondermooie intimiteit van het zieleleven verklaarbaar lijken, die bij het ware gebed over de mens kan komen. Het is toch het beleven, het ervaren in de wereld om ons heen, dat ons van onszelf vervreemdt, ook precies hetzelfde dat in het verleden het grootse in ons - ons bewuste *ik* - niet heeft laten opkomen. Wij gaven ons over aan de indrukken om ons heen, wij gingen op in de veelvuldige dingen van het uiterlijke leven, die ons versnipperen en ons niet tot bezinning laten komen. Maar dat is hetzelfde, dat de grootste, sterkste godskracht in ons niet tot ontwikkeling liet komen. Maar nu, als wij dat in zo'n stemming van met God-verbonden zijn in ons tot ontplooiing laten komen, voelen wij ons niet overgegeven aan de versnipperende invloeden van de wereld om ons heen. Dat is het wat ons met die onuitsprekelijke weldadige warmte van het in-zichzelf-rusten als met een innerlijk geluk vervult, wat men werkelijk een innerlijk door en door verwarmd zijn door God kan noemen. En zoals het de warmte in de kosmos is, die bij de hogere wezens fysiek optreedt als innerlijke warmte, en die daardoor pas uit de lagere wezens die dezelfde warmte hebben als hun omgeving, de hogere wezens ontwikkelt, zoals deze fysieke warmte het wezen

materieel in zich verinnerlijkt, zo is het de door het gebed opgewekte warmte van de ziel, die van een zielewezen dat zich aan de buitenwereld verliest, een wezen maakt dat in zichzelf rust. In het gebed worden wij warm in het gevoel van het goddelijke; wij worden niet alleen warm, wij vinden ons intiem in onszelf.

Als wij ons daartegenover dan tot de dingen van het gewone leven wenden, dan lijken die ons in feite altijd vermengd met wat men de 'donkere schoot van de toekomst' kan noemen. Want wie de dingen nauwkeuriger beschouwt, moet bij zichzelf zeggen: In alles waar ik in het dagelijks leven naar toe leef, ligt altijd iets van de toekomst. Overal stoot ons als het ware iets terug, als wij angst en vrees hebben voor dat wat ons treffen kan. Als in een dichte sluier staat de wereld daarbuiten voor ons. Maar als wij de gelijkmoedigheid, de gebedsstemming ontwikkelen tegenover wat uit de donkere schoot van de toekomst op ons toe komt, dan kunnen wij merken, hoe wij ons tegenover alle wezens van de wereld daarbuiten kunnen plaatsen met hetzelfde gevoel van zekerheid en hoop, dat die gelijkmoedigheid ons geeft. Dan kunnen wij ten opzichte van alle dingen bij onszelf zeggen: het is wereldwijsheid die ons tegemoet zal stralen! Terwijl ons anders uit alles, waar wij tegenover komen te staan, duisternis aangrijnst, en die duisternis tot een gevoel wordt, zullen wij nu merken, hoe gelijkmoedigheid ons de gewaarwording brengt, dat ons in feite slechts door wat wij in de ziel als het hoogste kunnen verlangen en begeren, wereldwijsheid tegemoet straalt. - Zo kunnen wij zeggen: De berustende stemming van het gebed geeft ons de hoop, dat wij uit de gehele wereld rondom ons verlicht zullen mogen worden. En zoals de duisternis ons in onszelf opsluit, zoals de duisternis ons al zuiver fysiek verlatenheid en benauwdheid doet beleven als wij in het nachtelijk donker ergens staan en duisternis zich om ons heen verbreidt, zo voelen wij ons, als de ochtend nadert en wij het licht weer zien, buiten onszelf gebracht; maar niet zó, dat wij onszelf zouden verliezen, maar zo alsof wij het hoogste willen, het hoogste verlangen van onze ziel nu met de wereld daarbuiten kunnen verbinden. Op die manier gevoelen wij het opgaan in de wereld dat ons van onszelf vervreemdt, overwonnen door de *warmte* van het gebed, die ons in onszelf doet rusten. En als wij de warmte van het gebed zich laten ontwikkelen tot het gevoel van berusting dat het gebed kan doorstromen, dan ontvlamt uit de warmte van het gebed het licht van het gebed. Wij worden opnieuw vrij van onszelf en weten: Als wij ons nu met de wereld daarbuiten verbinden, en de blik richten op alles wat er in de wereld om ons heen is, dan voelen wij dat wij daarin niet versnipperd en van onszelf vervreemd zijn; maar dan voelen wij, hoe het edelste uit onze ziel wegstroomt, en voelen wij ons verbonden met dat wat ons uit de wereld om ons heen tegemoet straalt.

Deze beide gebedsstromen kunnen nog beter in een beeld worden uitgedrukt dan in begrippen, zo bijvoorbeeld als wij eraan denken, wat er in het Oude Testament over Jakob verteld wordt als de machtige in de ziel woedende nachtelijke strijd van Jakob. Het lijkt ons, alsof wij zelf aan de velerlei dingen van de wereld overgegeven zijn, waaraan onze ziel zich aanvankelijk verliest, en die ons niet tot

onzelf laten komen. Als dan toch de neiging opkomt, zich in zichzelf te vinden, dan komt de strijd van ons hogere *ik* tegen het lagere *ik*. Dan golven de stemmingen op en af; maar dan werken wij ons er doorheen, juist dóór die gebedsstemming, en tenslotte komt dan dat ogenblik dat wij in het verhaal van Jakob zó aangeduid vinden, dat de innerlijke nachtelijke strijd van zijn ziel tot rust komt, verhelderd en harmonisch wordt als de ochtendzon hem tegemoet straalt. Zo werkt werkelijk het ware gebed in de ziel van de mens.

Als wij het gebed zó beschouwen, is het vrij van wélk bijgeloof dan ook. Want dan is het dat, wat het allerbeste deel van onze ziel tot ontplooiing brengt, wat in onze ziel direct als een kracht werkt. Zo beschouwd is het gebed het eerste stadium van de mystieke contemplatie, zoals de mystieke contemplatie zelf het eerste stadium is van alles wat wij geestelijk onderzoek kunnen noemen. En wij zullen uit de karakteristiek van het gebed verklaarbaar vinden, wat hier herhaaldelijk gezegd werd: dat wij feitelijk de ene dwaling na de andere op onze ziel laden, als wij geloven dat wij het goddelijke, om zo te zeggen *God*, mystiek slechts in onszelf zouden kunnen vinden. Deze fout hebben echter mystici, en ook christelijk georiënteerde mensen in de middeleeuwen dikwijls gemaakt. Zij maakten die fout, omdat de gebedsstemming juist in de tijd van de middeleeuwen een sterk egoïstisch karakter begon te krijgen; dat egoïsme waardoor de ziel bij zichzelf zegt: Ik wil volmaakter worden en aan niets anders denken dan aan dit steeds-volmaakter-worden. In feite is het alleen maar een nawerking van dat egoïstische verlangen enkel naar innerlijke volmaaktheid, als een verkeerde theosofische stroming tegenwoordig beweert dat de mens, als hij maar afstand doet van alles wat uiterlijk is, God in zijn eigen ziel kan vinden.

Wij hebben nu gezien dat er twee gebedsstromen zijn: de ene maakt ons warm van binnen, de andere leidt ons in het gevoel van berusting weer naar buiten, de wereld in, en leidt rechtstreeks tot verlichting en tot de ware kennis. Wie de gebedsstemming zo beschouwt zal weldra merken, dat de kennis die wij ons met de gewone middelen van het verstand eigen maken, in zeker opzicht onvruchtbaar is tegenover een andere kennis. Wie weet wat gebedsstemming is, die kent die teruggetrokkenheid van de ziel in zichzelf, waarin ze zich uit het velerlei van de wereld dat haar versnippert losmaakt, waarbij ze zich in zichzelf concentreert, en in zichzelf beleeft wat men kan noemen: een volkomen in zichzelf besloten zijn en bij-zichzelf-zijn, zich in herinnering brengend wat boven het ogenblik verheven is, wat uit verleden en toekomst in de ziel binnendringt. Wie deze stemming kent, waarin onze gehele omgeving windstil, vrij van zintuiglijke indrukken wordt, waarin alleen de verhevenste gedachten en gevoelens waartoe wij in staat zijn, de ziel innerlijk bijeenhouden, waarin tenslotte ook deze gevoelens verdwijnen en alleen een sterk gevoel in de ziel leeft dat naar twee kanten wijst: naar de God die zich uit het verleden, en naar de God die zich vanuit de toekomst aankondigt, - wie deze stemmingen kent en ermee weet te leven, die weet ook dat er voor de ziel zulke grote ogenblikken zijn, waarin ze bij zichzelf zegt: Ik heb nu eenmaal afgezien van wat ik

bewust door mijn denken tot stand kan brengen aan schrandereid, ik heb afgezien van wat ik mij eigen kan maken door mijn gevoelens, van de idealen die ik koesteren kan door mijn willen, waartoe ik tot nog toe opgevoed ben; ik heb alles uit mijn ziel uitgewist. Ik had mij overgegeven aan mijn hoogste gedachten en gevoelens; ook die heb ik uit mijn ziel verdreven en alleen het zojuist gekarakteriseerde sterke gevoel laten leven. Wie zulke gevoelens kent, die weet: Zoals de wonderen der natuur voor ons verschijnen als wij het onbevange oog op de natuur richten, zo stralen in onze ziel nieuwe gewaarwordingen binnen die wij tot dusverre nog niet konden hebben. Wilsimpulsen en idealen, die ons tot nog toe vreemd waren, komen dan in de ziel op, de vruchtbaarste kiemen ontwaken dank zij deze grondstemming. Op die manier kan het gebed ons in de beste zin van het woord een wijsheid geven, waar wij op dat gegeven ogenblik uit onszelf nog niet aan toe zijn; het kan ons de mogelijkheid geven tot een voelen dat wij ons tot dan toe nog niet eigen konden maken. En als het gebed ons door zelfopvoeding verder brengt, kan het een versterking van de wil betekenen die wij tot dan toe niet konden opbrengen. Zeker, als wij tot zo'n gebedsstemming willen komen, dan zullen de hoogste gedachten, de verhevenste gevoelens en impulsen waartoe wij in staat zijn, in de ziel moeten opleven, om er een dergelijke stemming uit te kunnen putten. En dan kan men altijd maar weer wijzen op de gebeden, die sinds oeroude tijden en in de plechtigste ogenblikken aan de mensheid gegeven zijn.

In mijn brochure *Das Vaterunser* vindt u een beschrijving van de inhoud daarvan, waaruit blijkt dat werkelijk in de 'zeven beden' alle wijsheid van de wereld besloten ligt.*³ Nu mag u wat mij betreft denken: In dit boekje wordt van het Onze Vader gezegd, dat alleen diegene de 'zeven beden' van dit gebed kan begrijpen, die de diepere bronnen van het heelal kent; maar de naïeve mens, die het Onze Vader bidt, kan deze diepten toch niet doorgronden! Maar dat is ook niet nodig. Voor het tot stánd komen van het Onze Vader was het nodig, dat uit een omvattende wereldwijsheid in woorden werd uitgedrukt, wat men 'zeer diepe wereld- en mensheidsgeheimen' kan noemen. Omdat het Onze Vader die nu bevat, dáárom heeft het zijn werking in de woorden van het Onze Vader, ook als men de diepten van dit gebed nog lang niet begrijpt. Dat is juist het geheim van het ware gebed, dat het uit de wereldwijsheid geput moet zijn. En omdát het daaruit geput is, daarom werkt het, ofschoon wij het nog niet begrijpen. Wij kunnen het begrijpen, als wij opstijgen naar de hogere trappen, waartoe gebed en mystiek de voorbereiding zijn. Het gebed bereidt ons voor voor de mystiek, de mystiek voor de meditatie, concentratie, en vandaar worden wij verwezen naar het eigenlijke werken voor het onderzoek van de geest.

Het is geen argument als men zegt, dat men toch begrijpen moet wat men bidt, als het gebed de juiste uitwerking zal hebben. Dat is gewoon niet waar. Wie begrijpt de wijsheid van een bloem, hoewel hij toch zijn vreugde aan een bloem kan beleven? Men behoeft de wijsheid van de bloem niet te doorgronden, en toch kan vreugde de ziel vervullen bij het aanschouwen van de bloem. Dat de bloem *er is*,

dáárvoor was wijsheid nodig; om ons vreugde aan een bloem te laten beleven, daartoe is vooreerst geen wijsheid nodig. Dat een gebed kan ontstaan, daarvoor is wereldwijsheid nodig; maar dat een gebed, als het er eenmaal *is*, de ziel met de gekarakteriseerde warmte en het gekarakteriseerde licht vervult, daar is evenmin wijsheid voor nodig, als zij nodig is om ons vreugde aan de bloem te laten beleven. Maar iets, dat niet door de wereldwijsheid tot stand is gekomen, zou ook die kracht niet hebben. Alleen al uit de manier waarop het gebed wérkt, blijkt, welke diepte het gebed heeft.

Als de ziel zich inderdaad onder invloed van iets dat zó in haar leeft, ontwikkelt, dan kan men er steeds weer op wijzen, hoe ieder mens, op welke trap van ontwikkeling en opvoeding hij ook staat, aan een werkelijk gebed iets kan hebben.*4 De meest naïeve, die misschien niets verder weet dan het gebed zelf, kan het gebed op zijn ziel laten werken. Het zal het gebed zèlf zijn, dat innerlijke krachten oproept, die die mens steeds hoger brengen. Maar met een gebed komt men nóóit klaar, hoe hoog men ook staat; want het kan de ziel altijd nog een trap hoger brengen dan zij reeds is. En het *Onze Vader* is een gebed, dat niet alleen kan worden gebéden, maar dat ook mystieke stemming kan opwekken, en dat óók het voorwerp van de hogere meditatie en concentratie kan zijn. Dat zou men nog van vele gebeden kunnen zeggen. Maar het is een feit dat er in de middeleeuwen iets opgekomen is, dat het gebed en de gebedsstemming tegenwoordig min of meer onzuiver kan maken, en dat men alleen met het woord 'egoïsme' kan aanduiden.

Als men door het gebed enkel in zichzelf wil doordringen, alleen innerlijk volmaakter wil worden - zoals ook menige christen in de middeleeuwen dat slechts wilde, misschien ook nu nog wil -, als men door de verlichting niet óók de blik weer naar de wereld, naar buiten wil richten, dan blijkt het gebed iets te zijn, dat de mens er tegelijkertijd toe brengt, zich van de wereld af te keren, en wereldvreemd ver van het gewoel van de wereld te leven. Dat was het geval van veel mensen die het gebed als een soort van verkeerde ascese en kluizenarij gebruikten. Dergelijke mensen wilden niet alleen volmaakt zijn als de roos die zich ooit om de tuin te versieren, maar zij wilden ook volmaakt zijn ter wille van zichzelf, om in hun ziel de eigen zaligheid te vinden. Wie in zijn ziel God zoekt niet weer naar de wereld wil uitgaan met de krachten die hij gevonden heeft, die zal dan wel merken dat zo'n handelswijze zich op één of andere manier wreekt. En u kunt in allerlei geschriften waarvan de auteurs enkel die éne gebedsstemming kennen, die tot het innerlijke warm-worden leidt - zèlfs in het geschrift van Michael de Molinos*5 - heel vreemde beschrijvingen vinden van allerlei hartstochten en driften, verzoeken en aanvechtingen en wilde begeerten, die de ziel juist dán beleeft, als zij door innerlijk gebed, door een volkomen overgave aan wat zij voor haar God houdt, de volmaaktheid zoekt. Dat is aan niets anders te wijten dan aan de omstandigheid, dat de mens, als hij langs één weg God zoekt, eenzijdig nader tot de geestelijke wereld wil komen, als hij enkel de gebedsstemming wil laten opbloeien die tot het innerlijk warm-worden leidt, en niet óók de andere die tot de verlichting leidt, dan moet

ervaren dat dan de andere kant zich wreekt. Als ik enkel met berouw en schaamtegevoel op het verleden zie en zeg: Er is iets machtigs in mij dat ik tot nog toe in mijn belevenissen niet tot uitdrukking heb gebracht, maar waarmee ik mij nu wil vervullen om volmaakt te worden, dan komt die stemming die naar volmaaktheid tendeert weliswaar in zekere zin op. Maar dat andere, het onvolmaakte, dat in de ziel ligt, dat doet zich als een tegenkracht voelen, en barst dan met des te meer geweld los in de vorm van verzoeking en hartstocht. Zodra de ziel zich werkelijk in alle ernst gevonden heeft in innerlijk warm-zijn en verbinding met God, en dan God weer zoekt in alle werken waarin Hij zich openbaart, wanneer zij naar de verlichting streeft: dan zal ze merken dat ze al van zichzelf los komt en zich van het bekrompen, egoïstische *ik* verwijdert, en dat de innerlijke hartstochten en stormen genezen en gekalmeerd worden. Daarom is het zo erg, als er een zeker egoïsme in de mystieke contemplatie of meditatie insluipt. Als wij God willen vinden en hem dan alleen in onze ziel willen vasthouden, dan blijkt dat ons egoïsme ongezond is, dat het zich heeft gehandhaafd tot in het hoogste streven van onze ziel; en dan wreekt zich deze egoïstische stemming. Wij kunnen alleen genezen worden, als wij, nadat wij God in onszelf hebben gevonden, dát wat wij nu in ons hebben, onbaatzuchtig aan de wereld geven in onze gedachten, onze gevoelens, in onze wil en in onze handelingen.

Men hoort tegenwoordig zo dikwijls - en ik kan er niet genoeg tegen waarschuwen -, vooral op het gebied van een verkeerd begrepen theosofie: Ge kunt het goddelijke niet in de wereld rondom u vinden; God leeft in uzelf!, houd slechts inkeer in uzelf, dan zult ge God in uzelf vinden. - Ik heb zelfs eens iemand horen zeggen, die ervan hield, zijn toehoorders te vleien door hen op de God in hun eigen ziel opmerkzaam te maken: Ge hoeft helemaal niets te leren en te horen over de grote geheimen van het heelal; ge hoeft slechts in uzelf te blikken, dan vindt ge God in uzelf!

Daartegenover moet iets anders worden gezegd, dat ons pas werkelijk naar de waarheid kan brengen. Een middeleeuwse denker heeft voor deze stemming, die *juist* is, als ze binnen haar grenzen wordt gehouden, het juiste woord gevonden. Laten we ons ervan bewust zijn: Niet *die* dingen zijn het schadelijkst die ónwaar zijn, want het onware zal zich voor de menselijke ziel al heel spoedig als onwaar onthullen: Het ergste zijn de dingen, die onder bepaalde voorwaarden wáár zijn, en die, als ze onder verkeerde voorwaarden gehanteerd worden, iets volkomen verkeerd blijken te zijn. Het is in zekere zin wáár, dat men God in zichzelf moet zoeken; en ómdat het waar is, werkt het des te gevaarlijker als het niet binnen die bepaalde grenzen wordt gehouden, waarbinnen men het móet houden.

Een middeleeuws denker heeft gezegd: Wie zou nu een stuk gereedschap, dat hij wil gebruiken, overal daarbuiten in de wereld om hem heen zoeken, als hij heel goed weet, dat het in zijn huis ligt? Hij zou wel mal zijn als hij dat deed. Maar zo'n dwaas is degene, die enig gereedschap om tot God te komen" overal in de wereld daarbuiten zou zoeken, als het toch in huis, in zijn eigen ziel is. Maar let u wèl, er

wordt gezegd: het gereedschap! Niet God zelf moet men in de eigen ziel zoeken. God wordt gezocht met behulp van het gereedschap, en dat gereedschap zal men nergens in de wereld daarbuiten vinden. Dát moet men in de ziel zoeken - door oprecht gebed, door echte mystieke contemplatie, door meditatie en concentratie op de verschillende niveaus - en met dit gereedschap moet men uitgaan naar de rijken van de wereld: dan zal men God overal vinden; want als men het gereedschap heeft om hem te vinden, dan openbaart hij zich in alle rijken van de wereld en op alle niveaus van het bestaan. Daarom moeten wij het gereedschap om God te vinden in onszelf zoeken, dan zullen wij God overal vinden.

Zulke beschouwingen als deze over het wezen van het gebed zijn tegenwoordig niet geliefd. Tegenwoordig hoort men bijvoorbeeld zeggen: Wel, wat zou het gebed aan 's werelds loop kunnen veranderen, als wij om dit of dat vragen? De loop van de wereld gaat toch volgens noodzakelijke wetmatigheden, waaraan wij niets kunnen veranderen! Wie werkelijk een kracht wil leren kennen, moet die dáár zoeken waar ze is. Wij hebben nu de kracht van het gebed in de ziel van de mens gezocht, en hebben gevonden dat ze iets is, waardoor de ziel vooruit komt. En ieder die weet, dat het in de wereld de *Geest* is, die werkt - niet de fantastische, abstracte, maar de concrete geest -, en dat de ziel van de mens tot het rijk van de geest behoort, die zal ook weten, dat in de wereld niet alleen materiële krachten volgens uiterlijk noodzakelijke wetmatigheden werken, maar dat alles wat er aan geestelijke wezens leeft in de wereld ook dán werkt, als de werkingen van die krachten en wezens voor het uiterlijke oog en de uiterlijke wetenschap niet zichtbaar zijn. Laten wij daarom ons geestelijke leven door het gebed versterken, dan kunnen wij de werkingen in alle rust afwachten. Zij zullen komen. Maar de werkingen van het gebed in de wereld daarbuiten zal pas diegene zoeken, die eerst zelf de kracht van het gebed als realiteit ervaren heeft.

Wie dat begrepen heeft, moet eens het volgende experiment doen. Hij moet eens, na tien jaar van zijn leven de kracht van het gebed te hebben veracht, op deze tien jaar van zijn leven zonder gebed terugblikken; en hij moet eens terugblikken op een andere periode, die ook alweer voorbij is en die ook weer tien jaar duurde, waarin hij de kracht van het gebed heeft leren kennen, en hij moet dan beide periodes eens vergelijken; dan zal hij zien, hoe het verloop van zijn leven veranderd is onder invloed van de kracht die hij door het gebed in zijn ziel heeft gebracht. Krachten blijken uit hun werkingen. Het is makkelijk, krachten te loochenen, als men de werkingen daarvan helemaal niet oproept. Hoe zou degene die in het geheel niet geprobeerd heeft, het gebed in zichzelf werkzaam te laten zijn, het recht hebben, de kracht van het gebed te loochenen? Of gelooft men soms, dat *hij* de lichtkracht kent, die haar nooit heeft ontwikkeld of haar nooit benaderd heeft? Men leert een kracht, die in de ziel en door de ziel moet werken, uitsluitend kennen door haar te gebruiken.

Om op verdergaande werkingen van het gebed in te gaan - dat moet u werkelijk van mij aannemen - daarvoor is het nu, hoe onbevooroordeeld men zich ook opstelt

- nog niet de juiste tijd. Want om te begrijpen dat een gemeente-gebed, dat wil zeggen: het samenstromen van de krachten die ontstaan in een biddende gemeente, verhoogde geestkracht en daardoor versterkte werkelijkheidskracht heeft, om dát te begrijpen zijn de elementen voor ons tijdsbestek nog niet bijeengebracht.*6 Daarom stellen wij ons tevreden met wat ons vandaag als het innerlijke wezen van het gebed voor de geest is gekomen. Dat is ook voldoende. Want wie enig begrip daarvoor heeft, die zal stellig over veel wat tegenwoordig zo licht als bezwaar tegen het gebed wordt aangevoerd, heenkomen.

Wat zijn dat dan voor bezwaren? Zij hebben betrekking op velerlei. Zo zal men bijvoorbeeld zeggen: Men moet eens een werkende, hedendaagse mens, die zijn kracht gebruikt om zijn medemensen elk ogenblik van nut te zijn, vergelijken met iemand, die zich stil en beschouwelijk terugtrekt en zijn zielekrachten voor het gebed gebruikt: men zal hem waarschijnlijk een leegloper noemen in tegenstelling tot de werkende! - Neemt u mij niet kwalijk, als ik uit een zeker gevoel voor geesteswetenschappelijk inzicht zeg, dat er ook nog een ander standpunt is. En ik wil dat wat zonderling uitdrukken, maar het is niet ongegrond. Wie tegenwoordig de situaties in het leven kent, zal ongetwijfeld beweren, dat menigeen die nu een hoofdartikel in deze of gene krant schrijft, zijn medemensen beter zou dienen als hij zou bidden en aan de vervolmaking van zijn ziel zou werken, hoe gek dat ook klinkt. Men zou wensen dat er mensen waren die zichzelf heden ten dage ervan zouden kunnen overtuigen, dat het verstandiger zou zijn als ze zouden bidden dan dat ze artikelen schrijven. Dit zou op nog menige andere hedendaagse activiteit van het geestelijk leven van toepassing zijn.

Maar ook voor het begrijpen van het gehele menselijke leven is het begrijpen van de kracht die in het gebed tot uiting komt, noodzakelijk, die vooral ook dán kan blijken als wij afzonderlijke gebieden van het hogere geestelijke leven in aanmerking nemen. Wie zou dan kunnen loochenen, als hij tenminste het gebed niet op egoïstisch-eenzijdige manier opvat, maar in die ruime zin zoals wij het vandaag hebben gedaan, dat het gebed op deze manier bijvoorbeeld een bestanddeel van de kunst is? Zeker, er bestaat in de kunst ook een andere stemming, die zich in het komische, in de humoristische stemming verheft boven dat wat men wil schilderen. Maar in de kunst bestaat óók, wat de vorm van een gebed benadert: de ode, de hymne. Zelfs in de schilderkunst bestaat zoiets wat men een 'geschilderd gebed' kan noemen. En wie zou ook kunnen loochenen, dat in een gigantische, prachtige dom zoiets als een verstard gebed dat ten hemel streeft, voor ons staat? - Men moet deze dingen alleen in verband met het leven kunnen begrijpen; dan zal men ook begrijpen dat het gebed, als wij het naar zijn wezen beschouwen, tot die dingen behoort, die de mens uit de eindigheid en de vergankelijkheid van het leven weg-leiden naar het eeuwige. Dat hebben vooral die mensen gevoeld, die de weg van het gebed naar de mystiek hebben gevonden, zoals de hier en reeds eerder genoemde Angelus Silesius. Toen hij mysticus was geworden, had hij de diepe waarheid en de verrukkelijke schoonheid, de warme innigheid en de stralende

helderheid van zijn mystieke gedachten - zoals bijvoorbeeld die in de *Cherubinische Wandersmann* - te danken aan de leerschool van het gebed, die van zoveel invloed op zijn ziel was geweest. En wát is het dan feitelijk, wat alle mystiek, zoals die van Angelus Silesius, doorstroomt en doorstraalt? Want ánders dan eeuwigheidsstemming, waartoe het gebed voorbereidt! En iets van die stemming kan ieder die bidt bevroeden, als hij door het gebed tot de werkelijke innerlijke rust, tot innerlijkheid en daarna weer tot bevrijding van zichzelf is gekomen; iets van die stemming, die de mens laat opzien uit het voorbijgaande ogenblik tot de eeuwigheid, die verleden, heden en toekomst juist in onze ziel verbindt. Of de mens het weet of niet weet als hij bidt: als hij het gebed opzendt naar die gebieden van het leven waar hij zijn God zoekt, dan zullen zijn ervaringen, zijn gevoelens, zijn gedachten, de woorden waarin zijn gebedsstemming tot uitdrukking komt, doorstroomd zijn van wat als eeuwigheidsstemming leeft in die mooie spreuk van Angelus Silesius, waarmee wij onze beschouwing willen besluiten, en die in feite als een goddelijk aroma, als een goddelijk zoet in elk ware gebed kan leven, zij het ook vaak onbewust:

Ikzelf ben eeuwigheid, als ik de tijd verlaat,
Mijn Ik tot God en God tot mij ingaat.

Aantekeningen

Rudolf Steiner heeft deze voordracht, 'Das Wesen des Gebetes', op 17 februari 1910 in Berlijn gehouden, waar hij ook in 1909/1910 een reeks openbare voordrachten in het 'Architektenhaus' hield.

Een deel van deze voordrachten is gepubliceerd onder de titel *Pfade der Seelenerlebnisse* (GA 58), een deel als *Metamorphosen des Seelenlebens* (GA 59).

1

De voordracht 'Was ist Mystik' werd een week voor de voordracht over het gebed gehouden op 10 februari 1910. Voor de mystici die Rudolf Steiner in de voordracht over het gebed noemt: Meester Ekkehard (1260-1327), Johannes Tauler (circa 1300-1360), Valentin Weigel (1533-1588), Jakob Böhme (1575- 1624) en Angelus Silesius (1624-1677) zie ook: Rudolf Steiner, *Die Mystik im Aufgange des neuzeitlichen Geisteslebens und ihr Verhältnis zur modernen Weltanschauung* uit 1901 (GA 7).

2

Rudolf Steiner komt in deze voordrachten herhaaldelijk terug op de uitspraak van de Griekse wijsgeer Heraclitus (fragment 45); bijvoorbeeld op 21 oktober 1909 in de voordracht 'Die Mission des Zornes' (zie GA 59, waarin in latere drukken een voordracht uit München over hetzelfde onderwerp werd afgedrukt).

3

Rudolf Steiner, *Das Vaterunser. Eine esoterische Betrachtung*. Naar het stenogram van een voordracht; 1907, GA 97.

4

In deze voordracht over het gebed spreekt Steiner uit dat ieder mens, op welke trap van ontwikkeling en opvoeding hij ook staat, aan een werkelijk gebed iets kan hebben. In het begin van deze voordracht heeft hij erop gewezen, hoe het wezen van het gebed op velerlei manieren door sommige geestelijke stromingen miskend wordt - in het bijzonder, waar het wordt getrokken in de subjectieve, egoïstische sfeer. Daarom, aldus Steiner, is het niet zo gemakkelijk, door te dringen tot het ware wezen van het gebed. Het 'experiment' dat hij aanraadt (zie bladzijde 23), terug te blikken op tien jaar leven zonder gebed en op tien jaren waarin men de kracht van het gebed leerde kennen, spreekt voor zichzelf.

Na alles wat Rudolf Steiner in deze voordracht zo duidelijk uitspreekt over de objectiviteit en over de kracht van het echte gebed, zij er nog aan herinnerd, hoe hij later in pedagogisch verband heeft gewezen op het belang van de gebedsstemming voor het opgroeiende kind.

In de voordrachten die de grondslag legden voor de in de Vrije Scholen (Rudolf Steinerscholen) beoefende pedagogie, wijst Steiner erop, hoe belangrijk het is dat het kind een levend begrip heeft van eerbied, van verering, van al hetgeen men 'gebedsstemming' kan noemen. 'Geen oude man, geen oude vrouw, die als kind niet goed heeft gebeden, zal in de ouderdom werkelijk kunnen zegenen. Als men als kind op de juiste wijze heeft gebeden, kan men als oude man of oude vrouw echt zegenen, dat wil zeggen met de grootste kracht.' (Voordracht 9 in *Algemeine Menschenkunde als Grundlage der Pädagogik*, GA 293, 21-8 en 5-9-1919; de Nederlandse uitgave verschijnt bij Uitgeverij Vrij Geestesleven onder de titel *Anthroposofische menskunde als basis voor de pedagogie*, Zeist 1983)

Ook in zijn antwoord op vragen in aansluiting aan een antroposofische academische cursus in Den Haag in 1922, waarbij de pedagogie een van de besproken onderwerpen was, maakte Rudolf Steiner opmerkzaam op deze wetmatigheid. Dat gebeurde in april 1922, een jaar voordat in Nederland de eerste Vrije School, in Den Haag, werd opgericht. 'Wie in de ouderdom kan zegenen, wie in de ouderdom die bijzondere spirituele kracht bezit dat zijn woorden zegenend werken op jonge mensen, die heeft in zijn jeugd leren bidden. Uitgedrukt in een beeld: handen, in de jeugd gevouwen, worden in de ouderdom zegenende handen.' (Vragenbeantwoording bij *Die Bedeutung der Anthroposophie im Geistesleben der Gegenwart*, GA 82)

5

Miguel de Molinos (1640-1696), Spaans mysticus. Zijn geschrift *Guida spirituale* (1675) werd onder de aandacht van de inquisitie gebracht. Veroordeling van een groot aantal ketterse of valse leerstellingen volgde in 1687. De Molinos moest boeten met levenslange opsluiting in een klooster.

6

Rudolf Steiner heeft, voor zover bekend, niet meer de omschrijving '*gemeente-gebed*' gebruikt, als hij sprak over dit samenstromen van de krachten die ontstaan in een biddende gemeente - wat verhoogde geestkracht en daardoor versterkte werkelijkheidskracht heeft. Later gebruikte hij hiervoor het woord '*cultus*'.

Hierover zei hij op 3 maart 1923: 'De cultus, of hij nu door het woord dan wel door de handeling tot uitdrukking komt, is in de zintuiglijk-fysieke wereld de weergave van iets, dat op geheel andere wijze een direct beeld is van de geestelijke, van de bovenzinnelijke wereld, dan hetgeen wij in de gewone natuurlijke omgeving vinden. Zeker, elke plant, elk proces in de natuur daarbuiten is een beeld van iets geestelijks; maar die zijn dat niet zo direct als hetgeen men tot openbaring brengt in een cultische ceremonie of in een cultuswoord dat op de juiste wijze wordt uitgesproken. Hier is de bovenzinnelijke wereld rechtstreeks in het woord of de handeling gelegd. Cultus bestaat immers daarin, dat in de zintuiglijke wereld woorden zo gesproken worden dat de bovenzinnelijke wereld in haar realiteit direct aanwezig is, dat handelingen zo worden voltrokken dat de krachten

van de bovenzinnelijke wereld erin aanwezig zijn. Wat in een cultische ceremonie geschiedt is immers van dien aard dat het niet alleen datgene betekent wat daar uiterlijk voor het oog wordt voltrokken, maar door de gewone fysieke krachten heen werkt iets dat geestelijke krachten, bovenzinnelijke krachten zijn. Een bovenzinnelijk gebeuren voltrekt zich in het voor de zintuigen waarneembare beeld.' (*Anthroposophische Gemeinschaftsbildung*, GA 257)

Een half jaar tevoren, op 29 september 1922, sprak Rudolf Steiner over rituelen, menselijke handelingen en verrichtingen, waarin de kracht die uitgaat van het mysterie van Golgotha, van hetgeen Christus voor de mensheid heeft bewerkt door zijn lijden, dood en opstanding; weer in alle menselijk handelen kan ingaan. Door deze rituelen kan, wat in de mens als spirituele wil leeft, deel worden van alle menselijke handelingen, zodat de mens een bemiddelaar wordt tussen de geest en datgene, wat uiterlijk door hemzelf geschiedt.

Steiner beschrijft in deze voordracht, hoe in de toekomst zal kunnen worden gezegd, 'dat de cultus-handeling iets is, dat, vergeleken met de andere handelingen die de mens in de wereld met behulp van gereedschappen verricht - en ook bij de cultus spelen gereedschappen immers een rol -, een ontzaglijk veel grotere betekenis heeft in de verbinding met de kosmos, met het heelal.' [...]

'Als u een cultische dienst voltrekt, dan is dat een appel aan de geestelijke machten van het heelal, een appel aan *die* machten, die zich juist door dat wat de mens doet, met de aarde moeten verbinden.' [...] 'door de cultische diensten gaat men om met de geestelijke, elementaire wezens die in de aarde werkzaam zijn. Men gaat om met die machten van de aarde, die naar de toekomst wijzen.' [...]

'En voor deze opvatting is er in de ontwikkeling in onze tijd een grandioos begin. Dit begin kan ons als volgt voor de geest komen: Mensen hebben hun honger en dorst gestild, doordat zij op hun tafel vóór zich hadden, wat honger en dorst stilt. Maar toen verscheen het wezen dat in het lichaam van Jezus van Nazareth woonde, verzamelde zijn intiemste discipelen om zich heen en zei tot hen: Hier is het brood, hier is de wijn. Kijk nu niet naar dat wat uw zintuiglijke ogen in brood en wijn zien, wat uw verhemelte proeft, en wat uw lichaam verteren kan. Wat op de aarde is, draagt de kiem van de ondergang in zich. Maar als de juiste impuls in u leeft, kunt ge het vervullen met wat de geest van de aarde is. Want dat is dan niet brood, dat is niet wijn, dat is, wat als het diepste in de mens zelf kan leven, dat is, wat in het menselijk lichaam leeft en bestaat, wat de mens kan vergeestelijken, en wat overgebracht wordt naar de toekomst als alles wat hier op aarde leeft zal zijn vergaan. - De Christus heeft intrek genomen in het lichaam van Jezus van Nazareth; alles aan deze Jezus van Nazareth is geestelijk geworden. Hij kon wijzen op het brood en op de wijn, en kon zeggen: Dat is niet de ware gedaante van brood en wijn, de ware gedaante is die, welke in de mens woont. Dit is mijn lichaam, dit is mijn bloed. - Die woorden krijgen hun ware betekenis pas dan, als men ze interpreteert door dat andere woord van Christus.

Ik moest vandaag en al eerder dikwijls tegen u zeggen, dat alles wat op aarde bestaat als plantenrijk, als dierenrijk, als het rijk der mineralen, wat in weer en wind, in wolken enzovoort leeft, zelfs wat in de glans van de sterren leeft, dat dat alles zal verstuiven. Er zal niets van overblijven, geen stofje. Het verstuift in het heelal. Maar dat wat de mens in de geest voorbereidt, dat blijft bestaan.' [...]

'En er leeft werkelijk veel spiritueels in het woord. Christus maakte er opmerkzaam op, dat datgene wat de mens aldus in het woord laat leven, juist verborgen is in dat wat door de rituele dienst een vervolmaking van de elementaire geestelijke wezens blijkt te zijn, en hij kon zeggen: "Hemel en aarde vergaan, maar mijn woorden' zullen niet vergaan."

En neemt u nu het begin van het evangelie volgens Johannes:

In het oerbegint was de logos, het woord. - Stelt u zich voor, hoe de logos één met Christus is; wat zijn dan brood en wijn bij de inzet van het avondmaal? Lichaam en bloed van de logos. En wij hebben gezien, hoe de logos dat wat vergaat, verlaat, hoe hij het wordende opneemt, de toekomst wil voorbereiden.' [...] (*Die Grundimpulse des weltgeschichtlichen Werdens der Menschheit*, GA 216)

Toen Rudolf Steiner deze woorden uitsprak, hadden de stichters van de Christengemeenschap, de beweging tot religieuze vernieuwing, Dornach na een verblijf van ongeveer twee weken reeds verlaten. Van advent van dit jaar 1922 af voltrokken zij de vernieuwde cultus met hun gemeenten.

Hans-Werner Schroeder citeert aan het slot van zijn boek *Gebed en meditatie* (Rotterdam 1977) gedeelten van Rudolf Steiners voordracht van 17 februari 1910 over het gebed. En hij besluit zijn boek met de woorden: 'Twaalf jaar later - in 1922 - heeft Rudolf Steiner zijn hulp verleend bij de stichting van een nieuw "gemeente-gebed": Dit nieuwe gemeentegelbed is de cultische dienst van de Christengemeenschap, waarmee zij haar werk in de wereld begon.